

RELAȚIILE DINTRE OCTAVIAN ȘI M. LICINIUS CRASSUS (30–27 a.Chr.)*

de VASILE LICA

Articolul discută ipoteza lui Th. Mommsen conform căreia, pentru a VII-a aclamație ca *imperator*, Octavian ar fi uzurpat faima victoriilor tracice și getice ale lui M. Licinius Crassus, interzicându-i acestuia să depună *spolia opima* ale bastarnului Deldon în templul lui Iuppiter Feretrius. Autorul aduce argumente suplimentare în favoarea ipotezei lui Th. Mommsen.

Analiza condițiilor în care triumvirii Octavian și Antonius și-au obținut o parte a aclamațiilor ca *imperator* prezintă un deosebit interes pentru evoluția dreptului public roman la sfârșitul Republicii. Cercetarea lor aduce continuu noi date în cunoașterea acestei extrem de interesante ultime faze a „Revoluției romane”: instaurarea Principatului.

Între cele 21 de aclamații ca *imperator* ale lui Octavianus Augustus¹, cea de-a VII-a prezintă o semnificație aparte, datorită controverselor suscitade de evenimentul care a constituit „fundamentul” ei. Istorici dintre cei mai renumiți – H. Dessau, M. P. Charlesworth, R. Syme etc. – consideră că împrejurările în care Octavian și-a asumat această aclamație au accelerat – prin criza creată – schimbarea de regim politic din 13–16 ianuarie 27 a.Chr., adică așezarea fundamentelor Principatului².

În rigurosul său comentariu la *Res Gestae* ale lui Augustus, Th. Mommsen afirma, privitor la a VII-a aclamație: „Causa fuit M. Licinii Crassi de Thracia et Dacis victoria teste Dione 51, 25 ad a. 725”³, ipoteza marelui istoric întrunind adeziunea cvasiunanimă a istoriografiei problemei⁴.

* Documentarea acestui studiu a fost realizată în decembrie 1995, când am beneficiat de o bursă de cercetare oferită de Fundația „A. von Humboldt”, pe lângă prof. dr. Gerhard Wirth, de la Universitatea din Bonn, Seminar für alte Geschichte.

¹ *Res Gestae Divi Augusti*², ed. Th. Mommsen, Berlin, 1883 (= RGDA), 4: *apellatus sum viciens et semel imperator*.

² Pentru teoria „crizelor”, cf. E. Badian, în *Romanitas-Christianitas. Festschrift J. Straub*, Berlin–New York, 1982, p. 18–41 (Appendix M. Crassus).

³ RGDA, p. 12.

⁴ E. g., H. Dessau, *Hermes* 41, 1906, p. 142–151 = *Augustus*, ed. W. Schmitthenner, Darmstadt, 1969, p. 1–11; R. Syme, *The Roman Revolution*, Oxford, 1939, p. 308 urm.; R. Combès, *IMPERATOR. Recherches sur l'emploi et la signification du titre d'imperator dans la Rome républicaine*, Paris, 1966 p. 162–165; T. D. Barnes, *JRS* 64, 1974, p. 21, n. 1 etc.

O primă obiecție la interpretarea lui Mommsen a venit din partea lui W. Dittenberger⁵, care contesta veridicitatea informației citate din Cassius Dio, întrucât textul unei inscripții grecești menționează faptul că M. Licinius Crassus a purtat titlul de *imperator* (αὐτοκράτορ)⁶.

Din istoriografia consultată rezultă că opinia lui Dittenberger a rămas izolată vreme de aproape un secol, până în 1982, când E. Badian⁷ a publicat un important studiu în cadrul căruia se ocupă pe larg și de a VII-a aclamație a lui Octavian, propunând o altă interpretare decât cea a lui Mommsen. Recent, L. Schumacher⁸ s-a ocupat de *Die imperatorischen Akklamationen der Triumvirn und die Auspicia des Augustus*, avansând ipoteza că Octavian a obținut a VII-a aclamație în a. 30 a.Chr., în urma cuceririi Alexandriei.

Cercetarea atentă a istoriografiei consacrate acestei aclamații arată că au fost ignorate câteva elemente, care – introduse în dezbatere – ar putea contribui la nuanțarea discuției și la clarificarea împrejurărilor în care Octavian a obținut a VII-a aclamație ca *imperator*.

Așa cum s-a arătat, Mommsen admite că aceasta i-a fost atribuită viitorului Princeps în urma victoriilor obținute de proconsulul Macedoniei împotriva tracilor și dacilor, invocând mărturia lui Cassius Dio 51, 25, 2: „Jertfe și suplicații i-au fost acordate și lui Crassus, nu numai lui Octavian, pentru meritele sale. După câte spun unele izvoare, Crassus n-a obținut totuși titlul de *imperator*, acordat lui Octavian singur”⁹. Același Cassius Dio 51, 24, 4 relatează și despre o altă faptă a aceluiași Crassus în timpul proconsulatului său în Macedonia, spre începutul glorioaselor sale campanii la nordul Balcanilor, faptă aflată în strânsă legătură cu privarea sa de meritata aclamație ca *imperator*: „Crassus l-a omorât cu mâna lui pe căpetenia bastarnilor, pe Deldon. Dacă ar fi avut rangul de comandant suprem, ar fi dobândit chiar dreptul să depună armele spoliatare în templul lui Iuppiter Feretrius, în chip de *spolia opima*”¹⁰.

Obiecției preopinentei sale Dittenberger că epigrafa ILS 8810 ar anula informația lui Cassius Dio, Mommsen îi răspunde în monumentalul său *Römisches Staatsrecht* că „mit Unrecht entscheidet sich Dittenberger für die Inschrift gegen Dio; adulterische Beilegung falscher Titel auf municipalen, besonders griechischen Steinen ist nicht selten, wie denn z. B. Agrippa ganz ähnlich mehrfach fälschlich zum *Imperator* gemacht wird, und die politische Sachlage spricht dafür, daß Dio Recht hat”¹¹.

⁵ EphEp I, p. 106.

⁶ IG II/III² 4118 = ILS 8810 (Atena): ὁ δῆμος / Μάρκων Λικίνιον Μάρκου / ὕὸν Κρασσὸν ἀνθύπατον / καὶ αὐτοκράτορα ἀρετῆς / ἔνεκεν κ[α]ὶ εὐνοίας.

⁷ Badian, *op. cit.*, p. 18-41.

⁸ Historia 34, 1985, 2, p. 191-222.

⁹ Cassius Dio, *Istoria romană* II, trad. Adelina Piatkowski, București, 1977, p. 301.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Römisches Staatsrecht*³ I, Berlin, 1887, p. 125, n. 5.

Și ceilalți critici ai ipotezei lui Mommsen accentuează semnificația inscripției, fiind convinși de argumentul invocat de acesta împotriva obiecției lui Dittenberger. Badian arată că statuia *onorară* pentru Crassus, pe a cărei bază se află inscripția unde proconsulul este numit *imperator*, era ridicată într-un loc prea proeminent ca Acropolea Atenci pentru a conține o informație falsă¹². Pentru a rezolva neconcordanța dintre existența acestei epigrafe și mărturia lui Cassius Dio, Badian consideră că istoricul antic (sau sursele sale) au suprapus episodul privării lui Crassus de dreptul de a depune *spolia opima* în templul lui Iuppiter Feretrius cu acela al aclamației ca *imperator* a proconsulului, ajungând la concluzia că Octavian l-a lipsit pe viteazul general de ambele onoruri. Faptul nu ar fi fost imposibil, conchide Badian, pentru că, tot în a. 29, Octavian a obținut a VII-a aclamație ca *imperator*, așa cum dovedește epigrafa ILS 81 și, astfel, Cassius Dio (ori sursele sale), ignorând prilejul real al primirii ei și fiind sub impresia episodului *spolia opima*, a considerat că viitorul Princeps și-a multiplicat numărul aclamațiilor tot pe seama lui Crassus¹³. În realitate, crede Badian, Octavian ar fi obținut cea de-a VII-a aclamație ca urmare a unei alte victorii, necunoscute lui Cassius Dio, dobândite de un alt comandant militar, care nu avea dreptul să poarte titlul de *imperator*. Evenimentul în cauză, presupune Badian, ar putea fi victoria obținută de *praefectus Aegypti*, Cornelius Gallus, evocată într-o celebră inscripție (IGRR I 1293 = OGIS 654) și care este datată, în textul egiptean, la 15 aprilie 29 a.Chr.¹⁴.

Cea mai radicală îndepărtare de ipoteza lui Mommsen aparține, așa cum s-a observat anterior, lui Schumacher care datează cea de-a VII-a aclamație a lui Octavian în a. 30, anulând orice contingentă între ea și campaniile lui Crassus. Schumacher acordă și el o mare atenție dezbaterii problemelor de ordin juridic implicate de raporturile dintre triumviri și guvernatorii-comandanți militari, extrem de complicate în acele timpuri în care, practic, se formula un nou drept public roman. În esență, el consideră că nici Antonius și nici Octavian nu și-au multiplicat numărul de aclamații pe seama legaților lor. El se referă pe larg la cazurile celebre ale lui Ventidius Bassus și Agrippa – ale căror victorii parthice și, respectiv, gallice, sunt considerate în istoriografie ca stând la baza celei de-a III-a aclamații a celor doi triumviri¹⁵ – presupunând că *pax Brundisina* din toamna a. 40 a.Chr. ar fi prilejuit obținerea acesteia de către Octavian și Antonius¹⁶. În continuarea acestei ipoteze, susținută cu mult material epigrafic și numismatic, Schumacher conchide: „die Triumvirn besaßen

¹² Badian, *op. cit.*, p. 39.

¹³ *Ibidem*, p. 39–40.

¹⁴ *Ibidem*, p. 41.

¹⁵ Gundel, RE VIII, A1, 809–812, s. v. *Ventidius* nr. 5.

¹⁶ Schumacher, *op. cit.*, p. 194 urm., 197: „Als Alternative für die III. Akklamation Caesars kommt unter diesen Voraussetzungen nur die ovatio vom Jahre 40 v.Chr. in Betracht, die er gemeinsam mit seinem Amtskollegen Antonius aufgrund der Versöhnung von Brundisium feierte. Der Gedanke liegt nahe, daß damals beide Triumvirn die III. imperatorische Akklamation angenommen haben, um sich so der Öffentlichkeit als gleichberechtigte Partner zu präsentieren”.

gegenüber ihren Feldherrn eine *maior potestas*, in Abwesenheit der Triumvirn aber operierten die Generale *auspiciis suis*. Mit anderen Worten: ihnen stand die imperatorische Akklamation als Voraussetzung des Triumphes zu, die Triumvirn haben Erfolge ihrer Feldherrn militärisch und politisch ausgewertet, diese aber nicht als eigene Leistung durch Vermehrung ihrer Akklamationen in Anspruch genommen¹⁷. Din punctul de vedere al lui Schumacher „entscheidendes Kriterium für den Triumph waren eben die *auspicia*“, considerând că „dürfen wir bezüglich der ausgehenden Republik den Schluß ziehen, daß auch die „Legaten“ der Triumvirn ein eigenes *imperium*, d. h. *cum auspiciis* innehatten“¹⁸. Ajungând la această concluzie, Schumacher consideră că informațiile lui Cassius Dio despre episoadele Ventidius Bassus, Agrippa și, implicit, despre Crassus sunt inexacte, ele fiind, în realitate, o proiectare a practicii din timpul Imperiului asupra perioadei Triumviratului¹⁹.

Dintre toți criticii lui Mommsen, Schumacher a construit cea mai elaborată teorie, expunând o întreagă serie de argumente împotriva ipotezei acestuia. După părerea sa, se ridică – în primul rând – o problemă de ordin cronologic, întrucât aclamația a VII-a s-ar data anterior triplului triumf *de Dalmatis, ex Actio Aegyptoque* din 13–15 august a. 29 a.Chr., ea apărând în inscripția monumentală de la Nicopolis ad Actium, redactată și înălțată, după opinia lui Schumacher, de către Octavian aflat în drum spre Roma în vara aceluiași an. Impedimentul cronologic ar consta – potrivit lui Schumacher – în faptul că „der Sieg des Crassus kann frühestens im Herbst des Jahres (scil. 29 a.Chr.) erfochten sein“²⁰, ceea ce este încă o dovadă în defavoarea ipotezei lui Mommsen. În final, Schumacher enumeră argumentele care îl determină să considere că Octavian a fost salutat a VII-a oară *imperator*, după cucerirea Alexandriei în august a. 30 a.Chr.²¹:

- semnificația cuceririi Alexandriei pentru propaganda politică a lui Octavian;
- itinerarul lui Octavian și inscripția votivă oficială de la Nicopolis;
- transmiterea fragmentară a inscripției de la Rufrae, a cărei lectură în locul hotărâtor nu este sigură (CIL X 4830 = ILS 80: *Imp. Caesar[is] Divi f.] / cos. V. imp. [V]I...*);
- existența inscripției ILS 8810, care menționează titlul de *imperator* pentru Crassus;

¹⁷ *Ibidem*, p. 209.

¹⁸ *Ibidem*. În sprijinul acestei idei, Schumacher aduce patru exemple din a. 431, 241 și a. 358, 309 a.Chr., care arată magistrați romani în diverse situații concrete, din care unii aveau *maior potestas*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 196, 209.

²⁰ *Ibidem*, p. 209–210, unde este citat, în susținere, A. Mócsy, *Historia* 15, 1969, p. 511–514. În realitate, Mócsy propune doar datarea expediției dacice, fără a încerca și fixarea în timp a celorlalte campanii ale proconsulului roman.

²¹ Aceeași datare și la D. Kienast, *Römische Kaisertabelle*, Darmstadt, 1990, p. 66, dar fără argumentare.

– mențiunea, în *Fasti triumph.* Capit. ad ann. 27, InscrIt 13, 1, p. 86 urm.; *Fasti triumph.* Barberin. ad ann. 27, InscrIt 13 1, p. 344 urm, a triumfului celebrat de Crassus la 4 iulie a. 27 a.Chr.²²

În linii generale, acestea au fost argumentele preopinienților lui Mommsen, ele urmând, mai departe, să fie analizate în paralel cu cele ale susținătorilor ipotezei avansate de către patriarhul studiilor romane.

Fără îndoială că situația lui Crassus – despre care o inscripție spune că a purtat titlul de *imperator*; în timp ce Cassius Dio contestă acest lucru – nu este dintre cele mai simple. Mommsen o caracteriza drept „besonders merkwürdig”²³, în timp ce Syme nota și el că: „an axiom stands. No triumph can be celebrated without an antecedent acclamation, no acclamation taken without the possession of a proconsul’s *imperium*”²⁴. Cazul acesta devine și mai interesant dacă se are în vedere observația lui Mommsen că, tot în această perioadă, se întâlnește și situația acordării titlului de *imperator*, dar fără triumf²⁵.

În istoriografia problemei, primul care a intervenit cu o demonstrație mai amplă în sprijinul ipotezei lui Mommsen a fost elevul său Dessau. Într-un studiu, publicat în 1906²⁶, Dessau analizează un pasaj din T. Livius 4, 19, unde este expusă fapta de arme a viteazului tribun militar A. Cornelius Cossus, care l-ar fi ucis în lupta directă pe regele din Veii, Lars Tolumnius, ale cărui arme le va depune ca *spolia opima* în templul lui Iuppiter Feretrius de pe Capitoliu. O asemenea eroică faptă de arme și deosebită ofrandă ar mai fi fost săvârșită, până atunci, doar de către Romulus, iar după Cossus, numai de către celebrul M. Claudius Marcellus, care l-a ucis pe regele insubrilor, Viridomarus, în a. 222 a.Chr.²⁷. T. Livius, **împotriva surselor sale**, admite ca veridică părerea lui Octavian – care ar fi văzut antica inscripție de la 437 a.Chr. cu prilejul restaurării templului lui Iuppiter Feretrius – conform căreia Cossus nu ar fi fost tribun militar, ci **consul**²⁸ ! Soluția acestei aporii a lui T. Livius, care-și redactează primele

²² Schumacher, *op. cit.*, p. 211.

²³ Mommsen, RStR³ I, p. 125, n. 5.

²⁴ Phoenix 33, 1979, p. 310.

²⁵ Mommsen, *op. cit.*, p. 125, n. 4.

²⁶ Dessau, *Augustus*.

²⁷ Polybius, 2, 34, 2-35; Plutarh, *Marcell*, 7 urm.; Gundel, *Der Kleine Pauly* I, Stuttgart, 1979, p. 1207, s. v. *Claudius*, nr. 15. Trebuie reținut că Marcellus este primul comandant militar roman – **atestat istoric** ! – care a avut dreptul să depună *spolia opima* în templul lui Iuppiter Feretrius.

²⁸ T. Livius, 4, 20, 5-7: „*Omnes ante me auctores secutus, A. Cornelium Cossum tribunum militum secunda spolia opima Iovis Feretrii templo intulisse exposui; ceterum, praeterquam quod ea rite opima spolia habentur, quae dux duci detraxit, nec duces novimus, nisi cuius auspicio bellum geritur, titulus ipse spoliis inscriptus illos meaque arguit consulem ea Cossus cepisse. Hoc ego cum Augustum Caesarem, templorum omnium conditorem aut restitutorem, ingressum aedem Feretrii Iovis, quam vetustate dilapsam refecit, se ipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem, prope sacrilegium ratus sum Cossu spoliiorum suorum Caesarem, ipsius templi auctorem, substrahere testem*”. Cf. și comentariul lui R. M. Ogilvie, *A Commentary on Livy. Books 1-5*, Oxford, 1970, p. 563-564.

cărți între a. 27–25 a.Chr., este formulată – în urma unei impecabile analize – foarte concis de către Dessau: „Livius...seine Feder direkt in den Dienst des Kaisers gestellt hat”²⁹.

După Dessau, ignorarea epigrafei ILS 8810 de către Mommsen este nejustificată, întrucât „bei rein adulatorischer Beilegung des Titels durch griechische Gemeinden wäre davon wohl nichts in die Geschichtsschreibung gekommen”³⁰. El consideră că Senatul nu i-a recunoscut lui Crassus titlul de *imperator* – **pe care acesta și l-a luat singur** – votând în onoarea proconsului doar „jertfe și suplicații”. Octavian va deveni *Imperator VII*, lui Crassus fiindu-i refuzat, totodată, și dreptul de a depune armele lui Deldon ca *spolia opima* în templul lui Iuppiter Feretrius „mit der Begründung, daß sein Kommando als kein selbständiges zu betrachten sei”³¹. Învățătul german observa în același timp că nici Cassius Dio nu reflectă în mod direct situația reală și discuțiile de la Roma, provocate de această interdicție impusă lui Crassus. Aceste discuții au fost o realitate, altfel nici ele nu și-ar fi găsit locul în tradiția literară, în fapt chiar la Cassius Dio³².

Octavian se vedea primejduit de perspectiva de a-l vedea pe Crassus intrând în Roma „wie ein neuer Romulus” (Dessau) și depunând *spolia opima*, precum regele-fondator, punându-i astfel în umbră triplul triumf. Pentru a evita o asemenea situație, el va dezvolta un întreg aparat pentru a-și justifica decizia de a-l deposeda pe viteazul general și, totodată, fostul său adversar politic³³, de aclamația ca *imperator*, dar mai ales de dreptul de a așeza armele lui Deldon în templul lui Iuppiter Feretrius. Viitorul *Princeps* va merge până acolo încât îi va oferi o informație falsă lui T. Livius³⁴. Analiza lui Dessau pune în evidență și alte locuri din opera istoricului roman în care tezele agreeate de Octavian sunt explicit promovate³⁵.

Ipoieza lui Mommsen este susținută și de către R. Combès, autorul unei ample monografii asupra titlului de *imperator*³⁶. Istoricul francez, deși admite motivele politice ale atitudinii lui Octavian față de Crassus, este mai preocupat

²⁹ Dessau, *Augustus*, p. 1.

³⁰ *Ibidem*, p. 4, n. 14.

³¹ *Ibidem*, p. 5.

³² *Ibidem*.

³³ Cf. Groag, RE XIII, 1, 270–285, s. v. *M. Licinius Crassus*, nr. 15; idem, PIR V,1, 36, nr. 186.

³⁴ Dessau, *Augustus*, p. 3 urm.

³⁵ T. Livius, 4, 20, 6: „*ea rite opima spolia habentur quae dux duci detraxit, nec ducem novimus nisi cuius auspicio bellum geritur*”, pasaj interpretat de către Dessau, *Augustus*, p. 8, ca fiind străin stilului lui T. Livius: „so zuversichtlich, fast wie ex cathedra, doziert sonst Livius nicht; wir hören eben hier nicht ihn, sondern die Regierung, wohl die Pontifices, deren die Gutachten die Regierung eingefordert haben wird”.

³⁶ Cf. n. 4.

de a afla fundamentarea juridică a acestei atitudini. După părerea sa, nu poate fi invocată „mistica învingătorului universal”, așa cum face P. Grenade³⁷, nici demnitatea de triumvir – la care Octavian nu se mai referea de câțiva ani – și nici demnitatea de consul pe care el o exercita în a. 29, întrucât tot în acest an sunt datate victoriile și titlurile de *imperator* ale lui Nonnius Gallus³⁸ și T. Statilius Taurus³⁹. Combès consideră că singura bază legală pe care ar fi putut-o invoca Octavian în cazul lui Crassus era cea rezultată din decretul emis de Senat⁴⁰ în a. 32 sau în a. 31 a.Chr. prin care era hotărât războiul împotriva Cleopatrei. Acest decret stabilea, ca altădată pentru Brutus și Cassius⁴¹, **spațiul**⁴² și **timpul** în care era limitată puterea lui Octavian, care a fișa atunci – în afara calității de proconsul sau de consul – și titlul de *dux Italiae*. În aceste condiții, după Combès, „Crassus, proconsul de Macédoine, province occupée par Antoine, ne peut porter le titre d'*imperator* parce qu'il opère sous les ordres d'Octave, tandis que Sabinus et Taurus l'obtiennent en Espagne”. Istoricul francez subliniază că abia triplul triumf al lui Octavian din august 29 a marcat sfârșitul războiului împotriva

³⁷ *Essai sur les origines du Principat*, Paris, 1961, p. 173: „La mystique de l'*imperator* toujours victorieux a dû connaître un déclin. En 29 Octave a pris sa septième salutation impériale à l'occasion des victoires du proconsul M. Licinius Crassus sur les Bastarnes dans les Balkans et il lui a refusé le droit au nom d'*imperator*. En 28 au contraire il laisse triompher sans en prendre ombrage et sans rien ajouter au chiffre de ses salutations, C. Calvisius Sabinus le 26 mai sur l'Espagne...”; p. 171: „Un traitement si particulier requiert une explication *ad hominem*. Certes Licinius Crassus avait tout les raisons d'inquieter Octave...La vérité est que Crassus venait d'ajouter une raison supplémentaire d'attirer sur lui la défiance d'Octave. Il avait tué en combat singulier le chef Bastarne Deldo et, l'ayant dépouillé des ses armes, il prétendait offrir à Jupiter Feretrius les dépouilles opimes...”; p. 173: „En 29 Octave n'est pas encore le triomphateur perpétuel. Il est déjà le vainqueur universel...Le refus est une prétention exorbitante que seul explique le dépit de se voir disputer le monopole «romuléen» des dépouilles opimes” etc. Cf. R. Combès, *op. cit.*, p. 163: „Il ne suffit pas de dire qu'en 29 Octave «est déjà le vainqueur universel», ni d'opposer à cette interdiction les triomphes des années 28 et 27, en supposant qu'alors «la mystique de l'*imperator* toujours victorieux» a dû connaître un déclin”.

³⁸ H. Dessau, *Geschichte der Römischen Kaiserzeit* I, Berlin, 1924, p. 56 (în continuare *Kaiserzeit*): „So hat sich noch im J. 28 ein sonst kaum bekannter Nonnius Gallus nach der Niederwerfung eines kaum sehr ausgedehnten Aufstandes in Gallien (nur die Trevirer werden als Teilnehmer genannt) sich als Imperator begrüßen lassen und sich auf der Grabinschrift...so nennen dürften (vielleicht stammt nicht nur sein Imperatortitel, sondern auch sein Cognomen Gallus von jenem gallischen Erfolg)”.

³⁹ *Ibidem*: „...ein allerdings wohl bekannter Statilius Taurus, der schon an den verschiedensten Stellen für den jetzigen Alleinherrscher gekämpft und an den Siegen über Sex. Pompejus und über Antonius hervorragenden Anteil gehabt hatte, hat um dieselbe Zeit seinen zwei älteren imperatorischen Begrüßungen eine dritte hinzugefügt und hieß nun *imperator tertio*, wie einst der große Pompejus”.

⁴⁰ Cf. RGDA 25 și, de asemenea, Cassius Dio, 50, 6. 3.

⁴¹ Despre aceștia, recent, Kl.-M. Girardet, *Chiron* 23, 1993, p. 207–233.

⁴² Decretul respectiv îi acorda și provinciile neadministrate de el până atunci, mai concret provinciile lui Antonius și pe care el trebuia, de fapt, să le cucerească.

lui Antonius, ceea ce înseamnă că doar victoriile lui Crassus din a. 29 au stat la baza aclamației a VII-a a viitorului Princeps, celelalte victorii ale guvernatorului nemaifiind sub regimul interdicției anterioare⁴³.

Expunerea succintă a dezbaterilor generate de această aclamație a arătat, incontestabil, dificultățile implicate de definirea cât mai nuanțată a circumstanțelor în care Octavian a devenit *Imperator VII*.

Evident, epigrafa ILS 8810 nu poate fi pusă la îndoială, ceea ce înseamnă că M. Licinius Crassus a purtat titlul de *imperator*: fie și l-a asumat singur, fie i-a fost acordat oficial în împrejurări pe care vom încerca să le reconstituim. Este, de asemenea, în afara evidenței că viteazul general a triumfat la 4 iulie a. 27 a.Chr., așa cum rezultă din *Fasti triumphales*.

În aceste circumstanțe, o rezolvare convenabilă a problemei ar oferi ipotezele lui Badian sau Schumacher, dar nici ele nu au depășit toate dificultățile, lăsând o seamă de aspecte nesoluționate.

În cele ce urmează vor fi analizate mai întâi argumentele invocate de către Schumacher, întrucât el și D. Kienast, care-i acceptă ipoteza, datează această aclamație în a. 30 a.Chr., cu prilejul cuceririi Alexandriei. Unul dintre argumente vizează decalajul cronologic, presupus de Schumacher, între titlul de *Imperator VII* al lui Octavian, menționat înainte de august 29, și victoria bastarnică a lui Crassus, așezată de istoricul german în toamna a. 29 a.Chr. Acest argument nu rezistă lecturii textului lui Cassius Dio 51, 23–26, de unde rezultă că, foarte probabil, Crassus și-a început campania la nordul Balcanilor chiar în cursul a. 30, prima sa victorie fiind obținută împotriva dacilor⁴⁴. Prima înfrângere a bastarnilor – când a avut loc și uciderea regelui Deldon – poate fi datată cu siguranță în prima jumătate a a. 29, pentru că de la același Cassius Dio 51, 24, 6, se știe că regele get Rholes, „mergând la Caesar (scil. Octavian), a fost distins cu titlul de prieten și aliat al său, pentru ajutorul ce-l dăduse”⁴⁵, mai concret pentru participarea lui, alături de Crassus, la operațiunile militare **imediat ulterioare morții lui Deldon**⁴⁶. Rholes – „mergând la Caesar” –

⁴³ Combès, *op. cit.*, p. 164–165.

⁴⁴ Cf. Mócsy, *op. cit.*, p. 512: „Da die dakischen Gefangene August 29 bereits in Rom kämpften, ist der Sieg über ihr Volk ins J. 30 oder in die erste Hälfte von 29 zu setzen”; B. Manuwald, *Cassius Dio und Augustus*, Wiesbaden, 1979, p. 81; M. Reinhold, *From Republic to Principate*, Atlanta, 1988, p. 160.

⁴⁵ Traducerea Adelinei Piatkowski, *loc. cit.*, p. 303.

⁴⁶ Este de presupus că Rholes fusese aliatul lui Antonius și de aceea i-a venit în ajutor lui Crassus împotriva bastarnilor cu o puternică forță militară. În acest fel, el evita o acțiune romană punitivă și, totodată, scăpa de bastarni, vecini deosebit de primejdioși (cum presupunea încă V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 88). Pentru această semnificativă colaborare militară, Octavianus i-a conferit onorantul și invidiatul titlu de φίλος καὶ σμμαχος αὐτοῦ (= φιλοκαίσαρ). În același mod procedase cu foarte puțin timp înainte și Herodes al Iudeii, ceea ce duce la concluzia că „scenariul” putea fi asemănător.

nu-l putea întâlni pe acesta decât la Corint⁴⁷, una din escalele pe care Octavian le-a făcut în drumul său din Asia către Roma, unde va serba triplul triumf în august 29. Prin urmare, înainte de a ajunge la Nicopolis ad Actium, unde inscripția monumentală conține titlul său de *imperator VII*, Octavian cunoștea victoriile lui Crassus împotriva dacilor și bastarnilor și, mai cu seamă, eroica faptă a acestuia de a ucide în luptă un rege dușman⁴⁸. În aceste condiții, obiecțiile cronologice invocate de Schumacher își pierd substanța, întrucât – înainte de a ajunge la Actium, unde a ridicat monumentul și a fondat orașul Nicopolis – Octavian putea găsi în uimitoarele fapte ale lui Crassus prilejul pentru mai multe aclamații și nu doar pentru una singură.

Schumacher consideră, totodată, drept un argument foarte important al ipotezei sale și semnificația cuceririi Alexandriei pentru propaganda politică a lui Octavian. Faptul nu poate fi negat, dar nu trebuie ignorat că, în toată perioada Triumviratului, atât Antonius, cât și Octavian au încercat să se prezinte drept succesori ai programului politic și militar al lui Caesar, cea mai autentică legitimare a aspirațiilor lor către puterea supremă. Se știe că ultimele planuri ale acestuia vizau anihilarea dacilor și a parților⁴⁹. La fel de bine cunoscut este faptul că Antonius va încerca să pună în aplicare planul parthic al lui Caesar în Orient⁵⁰, în vreme ce Octavian va apela la „moștenirea dacică”⁵¹ atunci când va încerca să-și asigure gloria militară. Este bine cunoscută abila exploatare propagandistică a acestei moșteniri în cadrul campaniilor illirice⁵², iar gloria astfel dobândită trebuia să-i creze și aura de general capabil, pentru a mai diminua neplăcuta amintire a comportării lui prea puțin ostășești de la Philippi, când Antonius apărea ca strălucit militar.

În acest context, nu-i era indiferent nici lui Antonius și nici lui Octavian dacă vreun alt general lupta împotriva parților ori a dacilor și obținea victorii răsunătoare, așa cum a fost cazul lui Ventidius Bassus și al lui Crassus. În asemenea împrejurări, problema era rezolvată prin preluarea pe seama lor a succeselor acestora, generalii victorioși primind prea puțin din onorurile cuvenite vitejiei lor. Este și motivul pentru care aproape întreaga istoriografie admite

⁴⁷ Cf. A. von Premerstein, *JÖAI* 1 (1898), 178 (Beiblatt); Groag, *RE* XIII, 1, 275: „In Sommer dieses Jahres war der entscheidende Sieg vermutlich schon erfochten, wie sich aus der Reise des römischen Bundesgenossen Rhodes zu Caesar nach Korinth erschließen läßt”; Charlesworth, *CAH* X, p. 118, consideră și el, pe bună dreptate, că întâlnirea aceasta a avut loc „perhaps in the late spring”.

⁴⁸ Cf. V. Lica, *BJ* 192, 1992, p. 225 urm.

⁴⁹ Vell. *Paterculus*, 2, 59, 4; Suetonius, *Caes*, 44; Appian, *B. C.* 2, 110.

⁵⁰ Cf. Syme, *Roman Revolution*, p. 263 urm., cu prezentarea și discutarea tradiției literare antice și a istoriografiei.

⁵¹ Strabon, 7, 3, 11; 7, 5, 2; Appian, *Illyr*, 3, 22; 3, 25; Groag, *RE* XIII, 1, 275; W. Schmitthenner, *Historia* 7, 1958, p. 198 etc.

⁵² Cf. Schmitthenner, *op. cit.*, p. 218 urm., și cu o sugestivă formulă: „Octavian sein eigener Propagandist”.

că Antonius și Octavian și-au multiplicat aclamațiile pe seama lui Ventidius Bassus, Agrippa și, respectiv, Crassus. Prin urmare, argumentul „moștenirii dacice” era foarte important pentru Octavian⁵³.

Acum aproape trei decenii, A. Mócsy a făcut o demonstrație similară cu a lui Dessau. El a observat că la Cassius Dio – deși inițial acesta notează că va înfățișa campaniile lui Crassus împotriva **dacilor** și **bastarnilor** – în cursul expunerii propriu-zise este menționată **numai** înfrângerea **bastarnilor** și a unor **triburi getice**⁵⁴, **fără ca** istoricul antic să mai amintească ceva despre **daci**, pe atunci extrem de activi din punct de vedere politic și militar⁵⁵. Ori dovezi despre înfrângerea dacilor există la același Cassius Dio 51, 22, 5, care menționează prizonieri daci, luptând ca gladiatori la sărbătorile de la Roma ale triplului triumf al lui Octavian. Ele se găsesc și la contemporanul evenimentului, Horatius, *Carm.* 3, 8, 18, care notează: *occidit Daci Cotisonis agmen*⁵⁶. La fel de semnificativ este și faptul pe care l-am sesizat de curând⁵⁷, că deși Crassus era competent să rezolve problema relațiilor cu un dinast barbar – **așa cum a făcut-o cu bastarnii învinși**⁵⁸ – totuși raporturile cu Rholes vor fi reglementate de către Octavian. Cum înfrângerea lui Cotiso a rămas fără consecințe politice și juridice, viitorul *Princeps* nu putea irosi ocazia ca prin supunerea lui Rholes – **reprezentant minor dar simbolic al geților, respectiv al dacilor** – să sublinieze cu toată evidența că aceste neamuri au făcut act de supunere în fața lui **personal**. Atât Ventidius Bassus cât și Crassus au avut șansa, datorită deosebitei lor valori personale, să obțină victorii foarte mari și cu foarte mare impact asupra opiniei publice romane, ceea ce, în ultimă instanță, s-a întors împotriva lor. Desigur că, această opinie publică, atât de sensibilizată la jocurile puterii și foarte avizată tocmai prin eforturile competitorilor de a o informa în maniera lor interesată⁵⁹, era extrem de atentă la toate nuanțele vieții politice

⁵³ Este important de reamintit, în acest context, că și Antonius – îndată după asasinarea lui Caesar, pentru a obține legiunile dislocate de acesta în Macedonia pentru expedițiile contra dacilor și parților – a manipulat opinia publică de la Roma, **apelând tocmai la „pericolul dacic”!** Cf. Appian, *B. C.* 3, 37; 3, 52.

⁵⁴ În acel timp, se înțelegea prin **daci**, triburile de la nordul Dunării, iar prin **geți**, cele de la sudul fluviului. Dar, în mod curent, și triburile de la nordul Dunării sunt numite **geți**, așa cum și erau, în realitate, cu câteva secole mai înainte.

⁵⁵ Pentru a aminti doar imperiul lui Burebista!

⁵⁶ Mócsy, *op. cit.*, 512 urm. De o altă părere este Groag, RE XIII, 1, 277: „viel eher möchte ich jedoch glauben, daß Cotiso in den inneren Kämpfen, die die Daker entzweiten (Cassius Dio 51, 22, 8), den Untergang gefunden hat”. Pasajul din Cassius Dio, citat de către Groag, se referă, în realitate, numai la evenimentele anterioare bătăliei de la Actium. Atmosfera textului din Cassius Dio – amintind de aceea a lui Strabon, 7, 3, 11 – sugerează doar dezbinarea dacilor în general, ca o trăsătură specifică neamului lor, fără ca ea să fie pusă, neapărat, în relație cu un anumit moment istoric.

⁵⁷ Lica, *op. cit.*, p. 229.

⁵⁸ Cassius Dio, 51, 25, 3: „Crassus i-a învins pe aceștia (scil. bastarnii), astfel încât el le-a putut impune – după bunul plac – condițiile de pace”.

⁵⁹ Cf. P. Jal, *La guerre civile à Rome*, Paris, 1963, passim.

din timpul Triumviratului, iar Octavian era un prea subtil politician, pentru a lăsa să-i scape ceva. În acest sens, el nu a ezitat să-i influențeze pe istoricii timpului și să impună redactarea convenabilă a documentelor oficiale pentru a-și crea o imagine favorabilă⁶⁰. Or, faptele lui Crassus – din motivele atât de convingător arătate de către Dessau – impuneau o neapărată intervenție în sensul dorit de Octavian.

Cu toate acestea, atât Ventidius Bassus cât și M. Licinius Crassus vor purta titlul de *imperator* și vor triumfa la Roma. Din relatările ample ale lui Cassius Dio despre campaniile celor doi generali, rezultă limpede durata în timp a acestor expediții precum și numărul mare de victorii obținute. Faptul acesta a fost sesizat de multă vreme atât de către M. Grant, Combès, cât și de către Badian⁶¹, dar nimeni nu a exploatat acest fapt până la ultimele lui consecințe. Prima victorie parthică a lui Ventidius din a. 39 va fi asumată de către Antonius, dar cea de a doua, din a. 38 – când în bătălie a căzut însuși moștenitorul tronului, Pacorus – a fost atât de răsunătoare, încât Antonius nu putea ignora impactul ei asupra opiniei publice, trebuind să accepte ca viteazul general să fie aclamat ca *imperator* și să triumfe în noiembrie a. 38 a. Chr.

Într-un mod asemănător, s-au petrecut lucrurile și cu M. Licinius Crassus. El i-a învins pe **dacii** lui Cotiso, apoi pe **bastarnii** lui Deldon – pe care l-a ucis precum Marcellus pe Viridomarus – i-a înfrânt iarăși pe **bastarni**, victorie precedată de **pacificarea triburilor de moesi**. Ultima victorie **împotriva bastarnilor** a fost urmată de **o dură campanie de represalii împotriva mai multor triburi tracice** – între care compatrioții lui Spartacus, **maidoi**. Crassus a încheiat cu acea cunoscută **campanie getică** – completare a primei expediții dacice – împotriva lui Dapyx și Zyraxes, la chemarea în ajutor a lui Rholes.

Prin urmare, din atâtea victorioase campanii⁶² al căror rezultat a fost așezarea liniei apropiate a orizontului influenței romane la Dunăre⁶³ – Octavian a găsit pe cele mai neutre din punctul de vedere al intereselor sale, pentru a-i putea permite și lui Crassus să fie salutat ca *imperator* și să triumfe „when a convenient interval had elapsed”⁶⁴.

În acest complex istoric a săvârșit Octavian și cea mai mare și mai evidentă nedreptate atunci când l-a lipsit pe Crassus de dreptul de a depune *spolia opima* în templul lui Iuppiter Feretrius ! După cum este bine cunoscut⁶⁵, acestea sunt

⁶⁰ La exemplele prezentate de Dessau și Mócsy pot fi adăugate și cele evidențiate de Schmitthenner, *op. cit.*, p. 189–236.

⁶¹ M. Grant, *From IMPERIUM to AUCTORITAS*, Oxford, 1946 (retipărită în 1969), p. 421; Combès, *op. cit.*, p. 164; Badian, *op. cit.*, p. 25–26.

⁶² Pe temeiul cărora Crassus ar fi putut fi salutat cel puțin ca *Imperator tertio!*

⁶³ Cf. Dessau, *Kaiserzeit*, p. 57; Lica, *op. cit.*, p. 230, cu istoriografia problemei.

⁶⁴ Syme, *Roman Revolution*, p. 309.

⁶⁵ Festus, 204, 9 urm. (Lindsay); T. Livius, *Per.*, 20; Plutarh, *Romulus* 16; idem, *Marcell.*, 8; Servius, *ad Aen.*, 6, 859. Cf. Lammert, RE III, A2, 1845–1846, s. v. *spolia opima*, unde „cazul Crassus” nu este amintit.

de trei categorii, după cum urmează: *spolia opima prima*, pentru generalul *cum auspiciis suis*; *spolia opima secunda*, pentru comandantul militar *sine auspiciis suis*; *spolia opima tertia*, pentru soldatul de rând⁶⁶. Este limpede că, astfel, Crassus ar fi avut dreptul – în orice caz – la *spolia opima secunda*, dar el nu a primit nici măcar dreptul de a depune *spolia opima tertia* ! Octavian a vrut, astfel, să elimine orice asociere între numele viteazului proconsul și această rarisimă distincție, care l-ar fi transformat pe Crassus într-un erou național. Lipsindu-l pe Crassus de dreptul de a depune *spolia opima* în templul lui Iuppiter Feretrius și de gloria de a fi salutat ca *Imperator Dacicus*, Octavian a putut, așadar, să apară în toată splendoarea ca noul Romulus, fără a-i fi întunecată în vreun fel această glorioasă imagine. El va putea apoi să-i acorde mai târziu, **abia în a. 27 a.Chr.**, doar o parte – titlul de *imperator* și triumful – din marile sale merite și lui Crassus. În felul acesta, puteau fi eliminate toate rumorile de la Roma și se crea impresia că, în noul regim, nimeni nu va fi nedreptățit⁶⁷.

Prin urmare, acestea sunt noile argumente care ar putea fi invocate în sprijinul ipotezei lui Mommsen privind datarea aclamației a VII-a a lui Octavian în a. 29 a.Chr., așa cum rezultă ele atât din „die politische Sachlage”, după expresia aceluiași Mommsen, dar și din noua lectură a textelor privind succesiunea cronologică a evenimentelor.

DIE BEZIEHUNGEN ZWISCHEN OKTAVIAN UND M. LICINIUS CRASSUS (30–27 v. Chr.)

ZUSAMMENFASSUNG

In seinem ausführlichen Kommentar zu den *Res Gestae Divi Augusti* behauptet Th. Mommsen: „Causa fuit M. Licinii Crassi de Thracia et Dacis victoria teste Dione 51. 25 ad a. 725”. Mommsens Vorschlag hat die Zustimmung fast aller Fachkollegen gefunden. Diese Hypothese wurde aber von anderen Gelehrten, wie W. Dittenberger, E. Badian, L. Schumacher, D. Kienast, bestritten. Der von Mommsen angenommene zeitliche Ansatz scheint dem Verfasser berechtigt zu sein, soweit die dagegen erhobenen Einwände auszuräumen sind.

⁶⁶ Primele erau dedicate lui Iuppiter Feretrius, următoarele lui Mars, iar ultimele – insoțite toate, de altfel, de propriile lor, dar diferite, jertfe de animale – lui (Ianus) Quirinus.

⁶⁷ Dessau, *Augustus*, p. 10; idem, *Kaiserzeit*, p. 59: „Dem Herrscher, der eben die Wiederstellung der alten Ordnungen verkündet hatte, lag offenbar viel daran, zu zeigen, daß alles ordnungsmäßig vor sich gehe und Crassus kein Unrecht geschehen sei. Zu gleicher Zeit dürfte auch die Regel festgestellt oder vielmehr die alte Regel mit Beziehung auf den Fall des nun zum Unterfeldherrn gestempelten Crassus wieder ins Gedächtnis zurückgerufen worden sein – es war ja die Zeit der Wiederherstellung alter Ordnungen –, daß nur die Inhaber selbständiges Kommandos ein Anrecht auf Annahme des Imperatortitels hatten”.